

„Alice voltam Csodaországban” Monori Lili pályája a Szentkirályi Műhely előtt Porogi Dorka email-interjúja Monori Lilivel, 2020. június 5. és július 13. között (részletek)

POROGI DORKA

Székely Rozi szakdolgozatából, melyet a Szentkirályi Műhelyről írt, az derül ki, hogy Monori Lilinek meghatározó élménye volt a versmondás, szakmailag boldog, komoly tapasztalatokat adott az amatőr irodalmi színpad, ahol a pályát kezdte. Meséljen egy kicsit a verssel, színházzal való első találkozásról!

Az én találkozásom a versmondással elég furcsán kezdődött. Rajzoltam, a rajztanárnőm a képzőművészeti gimnáziumot javasolta, a rajz volt az életem. Mindenhova vonalakat húztam, a földre, a leburnult lábamra nyáron, tanuló párom édesanyja előre kikészítette a nagy asztalra a rajzlapokat, a lecke közös megtanulása közben mindig telerajzoltam ezeket. Egy mániákus mechanizmus működött a kezemben, örökké mozgatta. Emellett portrékat is rajzoltam, elég gyorsan, felismerhetőek voltak. Őrsvezető voltam, az őrsőmben Papp Kati szavalt Ady-verseket, beosztása „a nótafa” volt. Ez egy hivatalos elnevezés volt. Tulajdonképpen énekelni kellett volna, de senki nem akart, Kati így töltötte be ezt a funkciót. Gyönyörűen, nagy erős hangon szavalt, ő volt az iskola sztárja, egy fejjel magasabb volt az osztálynál. Meghallgattam, eszembe se jutott, hogy én is elmondjak egy verset. Megdicsértem, mint az őrsvezetője.

Egy délutáni tanítási napon, ez már nyolcadikban volt, felhívtak felelni, a *Szózatot* kellett elmondani. A második szakasznál megakadtam, szédülni kezdtem, elfelejtettem, lement a vérnyomásom, a tanárnő nyomta a tarkómat, nekem felfelé kellett emelni a fejemet. Szégyelltem magam, hiszen kitűnő

tanuló voltam. Semmi nem történt, ment tovább az élet. Aztán egyszer iskolai szavalóverseny volt, a mi osztályunk lent volt az orvosiban, kombinéban, felkaptam a ballonkabátot, ruha nem volt alatta, fölrohantam a szavalóversenyre, kértem, hogy én is mond hassak egy verset. Gábor Andor *Budapest* című versét elkezdtem mondani – megint szédülés volt. Végigmondtam. A *Kerek egy esztendő* gyermekirodalmi könyvből tanultam meg, direkt a versenyre, de nem neveztem be.

Igazgatónk, drága Paulik Ödön kihirdette az eredményt a tanári kar döntése alapján: Monori nyert, viszont őutána most nem lesz második és harmadik helyezett, mert nem lehet.

Így kezdődött, utána, ha megkértek, iskolai ünnepélyen mondtam verset, emlékszem a folyosóra, a nagy tornateremre, ahol mikrofonba, halkán, nagy szünetekkel beszélem ezeket a verssorokat, Ady: *Üzenet egykori iskolámba*, például. Teljesen elmagányosodva – a magányérzet volt a legerősebb, megnyugtatót, elszakadtam mindentől, és mindenkitől.

Hozzá kell tenni, hogy nem mehettem középiskolába, semmilyenbe, nyolcadik osztályban dönteni kellett erről. A Fazekas gimnáziumba felvételi nélkül, állami ösztöndíjjal felvételt nyertem, mindenki támogatott, de édesanyám nagyon szegény volt, két gyereket tartott el, dolgozni kellett mennem, egy két éves gyors- és gépiró iskolába íratott be. Később a húgom már tudott menni középiskolába, javult az anyagi helyzet. Emlékszem, a gimnáziumban az irodalmi szakkör izgatott,

nem a színjátszó csoport. Jó tanulmányt írtam az általánosban például Zrínyi Miklósról. Sok osztálytársamnak a magyar leckéjét megírtam, cserébe kaptam megoldott matekleckét. Tehát a rajz és az irodalom. Ez a mélység vonzott.

Egy ismerősünk járt amatőr irodalmi színpadokra szavalni, elvitt az egyikre, másikra. A Beszkártnál¹ kezdtem, nagyon jó csoport volt, Latyák bácsi, idős házmester valamelyik házban, verset mondott, ő volt a legjobb. Majd sorra jártam a budapesti amatőr irodalmi csoportokat, mindenhol volt felvételi versmondás, vándoroltam, egy csoportnál megmaradtam. Ők átköltöztek a Fehérvári úti csoportba,² szinte profik voltak, bár egész nap szakmunkákat végeztek, este összejöttek, hivatásosnak éreztük magunkat.

Egy alkalommal Weöres Sándor is jelen volt, az ő verseit is mondtuk, megtisztelt bennünket Sinkovits Imre, a Nemzeti Színház művésze, fellépett velünk együtt. Weöres morgott, ő szókimondó volt, olyasmit mondott, hogy nem jó, úgy kéne, olyan egyszerűen, mint az a kislány mondja, és rám mutatott.

Nem értettük. Én kicsit éreztem, mire gondolt.

Az adott vers egyetlen sorát például addig mondogattam magamban, amíg a szavak már elvesztették az értelmüket, nem számítottak, csak egy érzés, a magány, egyedül vagyok az egész világon, a közönség sem számított, nem is láttam őket, semmit sem. Elszakadtam a világtól, a legboldogítóbb érzés

¹ Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság – 1949-ben megszűnt, a különböző közlekedési formák irányítása önálló vállalati igazgatás alá került, majd 1968. január 1-től ezeket ismét egyesítették Budapesti Közlekedési Vállalat (BKV) keretei között. A BSZKRT versmondó csoportja egy külvárosi gyárépületben lehetett, amely régebben a cég tulajdonában állt.

² A Fehérvári úti Művelődési Házban működött Solymár Károly vezetésével az Egressy Gábor Irodalmi Színpad.

volt. Másik idősíkon kezdtem élni ekkor. Nem ebben az életben.

Törökszentmiklóson született. Mikor, miért került a család Budapestre? Hogyan élt gyerekként ezeken a helyeken?

Törökszentmiklóson születtem, a szüleim Pesten laktak albérletben, anyai nagymamámmal éltem a „bunkeremben” Miklóson, három és fél éves koromig. Bölcsődébe, óvodába nem jártam, gyerektársaságom néha a négyéves Marika volt, kun család, vágott, kínaias szemekkel, abszolút kunok voltak, nagymamám barátai. Nagymamám családja jász volt. A jászságot tartották, büszkék voltak rá. A megye neve is Jász-Nagykun-Szolnok megye. Játosztársaim a kis háziállatok voltak, a kiskacsák, egy Pötyi nevű kisbárány, meg a kismalacom, amire szerettem volna felkapaszkodni, de mindig visítva elrohant. Tehénhez nappal a bögrémrel, sámlival beültem az istállóba, húztam a tőgyét, kértem adjon tejet, nem rúgott meg, szelíd volt. (Nappal nem szabad fejni a tehenet.) Meggyfán üldögéltem, énekeltem. Mindent eldöntő évek lettek ezek idők az életemben. Freud írja, hogy négyéves koráig kialakul az ember, addig megtörténik minden, ami meghatározza a későbbi éveket. Felkerültem Pestre, az trauma volt. Kaptam karácsonyra egy kis pléh sparheltet, fal felé fordultam, és laposra vertem apám kalapácsával.

Óvodai fényképen látom: a karikagyakorlatokon a másik irányba nyújtom a karom, mint a többiek. A jobb kar, jobb láb megtanulása időbe telt. A SZFE-n,³ balettórán, a tanárnő vezényelt: „...és! bal láb, jobb láb!” – emlékszem, odajött, egyszerűen megfogta a lábamat, kijavított. Nem voltam trenírozva bölcsődék, óvodák által. A Bacsó Béla utcai általános iskolába jártam (ma Németh László a neve), de az elején csak 11 óra felé

³ Az SZFE a Színház- és Filmművészeti Egyetem jelenlegi rövidítése, 1965–1969 között Színművészeti Főiskola az intézmény hivatalos neve.

mentem be, játszottam otthon, anyukám a munkahelyén dolgozott, egyszer felrémlt, hogy valahova kell mennem, elindultam, nem voltam biztos benne hova, merre, de bementem a Bacsóba.

Időbe telt, mire megértettem a trendet, de megtetszett.

Akkor még nem Lili volt a hivatalos neve, ugye?
Monori Erzsébet Lídia az anyakönyvi nevem. Édesanyám Lidia, nagymamám neve Erzsébet Lidia. Falun Lidikának mondták. Anyukám Pesten Lili lett, engem világeletemben Lilinek neveztek, kivéve a gépírói munkahelyemen, ott Erzsi voltam. Otthon Lili. Az egyik irodalmi színpadi csoportban Anita. Ha találkozom velük, ma is Anitának neveznek. Rögtön önmagam leszek, úgy beszélgetünk, mint csoporttagok. A gyors-és gépíró iskolában havonta lehetett rendelni *Magyar Nyelvőrt*,⁴ egy tanár bejött: „ki kér *Magyar Nyelvőrt*? Neve?“, és én minden hónapban más nevet mondtam. Az A betűvel kezdtem: Monori Anna, Monori Annamária, Monori Anita – itt megálltam.

*Gépíró iskolás korában tehát Magyar Nyelvőrt olvasott. És mit még? Mesél egy kicsit a családjáról? És arról, hogy milyen volt kamasz-
nak, nagyon fiatal dolgozó nőnek lenni?*

Kamasz-
nak, nagyon fiatal dolgozó nőnek lenni jó volt, dolgoztam 8-tól 5-ig, utána mentem az Erzsébetvárosi Művelődési házba, oda jártam irodalmi színpadra.⁵ Sok fiú is mondott verseket, népszerű lettem köztük.

József Attila-est, Radnóti Miklós-est, Szabó Lőrinc-est, néha színdarab részlet, a címre nem emlékszem, a helyszín talán börtön-
cella. Egyszer anyukám is eljött, versenyfé-
le volt. Nyertem egy sírós monológgal.

Nagyon sok verseny volt, mintha sporto-
lók lennénk. Kerületi, budapesti, országos.

⁴ *Magyar Nyelvőr* – a Magyar Tudományos Akadémia nyelvművelő folyóirata.

⁵ Erzsébetvárosi Művelődési Otthon, Lenin krt. 32.

Adyt olvastam a legtöbbet otthon. Költőket. Prózát ritkán, regényt sem. Színdarabot sem. Jászai Mari, Déryné naplóit, Sztanyiszlavszkij *Egy színész felkészül* című könyvét,⁶ Fischer Sándor beszédtechnikai könyveit.⁷ A Fehérvári úton Montágh Imre tanította csoportot beszédtechnikára, játékosan, nagyon szerettem. A gyakorlatot nem erőltette, ha nem ment, abban az esetben másikat próbáltatott. Csak azt csinálja, amihez kedve van, hangsúlyozta mindenkinek. Gyógypedagógia szakon végzett. „Maga megőrzött valamit a gyerekkorából, mi már megtanultunk hazudni” – mondta nekem, mikor már az SZFE után jártam hozzá beszéd órára.

Szüleim elváltak nyolcadikos koromban, apám cipész volt a Törekvés KTSZ-ben,⁸ a VIII. kerületben, a Nagydíófa utcában. Anyukám megtanulta az átkötött harisnya-készítést, kis állami cégnél. Én sokszor orsóztam neki. Egy gép orsóra lefejtette a nylonharisnyát, másik gép pedig szőtt belőle újabb harisnyát. Ezt hívták átkötött harisnyának, vastagabb volt, mint az eredeti. A hibás részek persze kiestek az orsózásnál. Emlékszem 600 Ft-ot keresett vele. De maszekolásban még kereskedőnek is adott el, sokszor vittem este a csomagot a címre. Én 950 Ft-ot kerestem a Pest megyei Ingatlanközvetítő Vállalatnál gépíróként, utolsó fillérig hazaadtam. Húgom még általánosba járt. Nagymamám vidékről élelmiszer-csomagokkal segített bennünket, így éltünk. És a húgom után járt még gyerektartás, apámtól levonták.

⁶ Konsztantyin Szergejevics SZTANYISZLAVSZKIJ, *Egy színész felkészül*, E. R. HAPGOOD autorizált fordításából magyarra átdolg. HEGEDÜS Tibor (Budapest: Athaeneum, 1946).

⁷ Fischer Sándor (1915–1995), magyar nyelvész, beszéd-, ének- és retorikatanár. Könyvei pl. FISCHER Sándor, *Beszédtechnika* (Budapest: Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Könyvkiadó, 1955); FISCHER Sándor, *A beszéd művészete* (Budapest: Gondolat Kiadó, 1966).

⁸ KTSZ: kisipari termelőszövetkezet

Ebédidőben szerettem felmenni a munkahelyemen a félig nyitott padlástérbe, verseket gyakoroltam, megengedték, bár a főkönyvelő morgott, ő pásztorórát tartott ugyanott, ugyanakkor. Ha hamarabb felszaladtam, enyém volt a fél órás ebéidő ott fenn, ő meg hallgathatta lent a verseket, az irodával együtt. Erzsinek hívott, László kártyás volt. Nem elvtárs! Ezt hangsúlyozta. Az igazgatót szólítottuk Weczel elvtársnak.

Mikor jelentkeztem a főiskolára, kellett munkahelyi ajánlás, nem adtak. Azt kérdezték, nem szégyellek-e majd 50 évesen is kiállni a színpadra?

És miért versmondó, miért nem színjátszó csoportba járt?

Nekem az irodalmi színpad adódott, oda kerültem, nem ismertem olyan csoportot, ahol színdarabokat játszottak. Költségesebb is: jelmez, díszlet, rendező stb.

Vittem haza a molinókat kimosni, vasalni, emlékszem. Ezt felváltva csináltuk. Nagyon komolyan vettük a versmondást, a vezetők közül Solymár Károly erősen hitt a versben. És ingyen csináltuk, pusztán a versek szeretete volt a meghatározó hangulat, semmi más. És őszinteség volt, szeretet – nem volt hízelgés, irigykedés; normális dicséret történt, az is ritkán, felhangok nélkül. (Ehhez képest mellbevágó volt a SZFE az első perctől, és az még csak kicsiben.)

Ronyecz Marit már felvették, mikor a mi csoportunk egy része átkerült a Fehérvári útra.

A húga, Jutka a barátnőm lett, azt hiszem, volt egy sikertelen felvételi je, nem próbálkozott többször, de maradt a csoportban. Nagyon erős összetartás volt ott az emberek között, színészi életemben sohasem találkoztam hasonlóval. Sőt, társulásokban, a klikkek miatt reménytelen is volt.

Talán Debrecenben volt jó társulat a Latinovits idejében, vagy a Rusztnál.

Van olyan vélemény, hogy a versmondás nem is színház. Milyen tanácsot vagy instrukciót ad-

na egy kezdő, fiatal színésznek, miként álljon a versmondáshoz?

A versmondást felfoghatjuk, ha akarjuk, akár nagymonológként is, ha kiáll egy ember, egy másik meg nézi, bármit csinál, az már színészet, színház, akár vers, akár nem. Nem is értem.

Nem tudnék tanácsot adni kezdő színésznek, azt hiszem, ha mindenki a belső irányítóját használja, akkor nagyon nem veszhet el. Én később ügyeltem, hogy ne értsem meg az instrukciókat.

Sokszor fordult elő, hogy rosszul instruálták?

A SZFE-n osztályfőnökünk teljes szabadságot adott, néha kérte: most másképp, megint másképp, kb. kilencszer, de ez játék volt, hogy milyen érdekes; hányféleképpen lehet azt az egy mondatot elmondani. De nem parancs volt.

Általában nem instruáltak, gyorsan létrehoztam valami elfogadhatót ezek szerint. Ha néha befeszült, begörcsölt egy rendező, mert bizonytalan volt, nem rajtam gyakorolt. Bár azt szerettem mondani, „ha eljátszod nekem a rendezőt, azonnal elmegyek”; neveltünk.

Csakhogy mindez nekem kevés volt, a semminél is kevesebb, hiszen olvastam a Sztaniszlavszkij-könyvben, az *Egy színész felkészülben*, hogyan is kéne mindezt csinálni.

Mindig minden összecsapott volt, Kaposváron három hét próbaidő, Pesten hat hét volt; az is édeskevés. Mert ugye a fenntartó szabja meg, hány darabot kell bemutatni egy évadban, és rögtön kijön a számtan, hogy mennyi próbaidő jut egy darabra. Tehát a rendezőnek nincs ideje elmélyülni se önmagában, se a színészkezelésben, ahogyan ideális lehetne.

Látott ezekben a versmondós években olyan színészetet, akár filmen, akár színpadon, ami nagy hatással volt önre?

Nem volt hatással rám színész, színésznő, nem voltam színházban. Talán 18 évesen, egy udvarlóm anyukája ruhatáros volt a Vígben, szerzett két jegyet, Gyurinak meg nekem.

Gyuri sem járt színházba, géplakatos volt, és sorra nyerte a versmondó versenyeket. A karzat legtetefjén ültünk, lefelé nagyon nézve nagyon messze volt a színpad, kicsikék a mozgó alakok. Délelőtti *Rómeó és Júlia* előadás volt. Ruttkai, Latinovits, Sulyok. Éváék nagyon sokáig csókolóztak, untam őket. Sulyok Mária tetszett. Egy idő után elkezdődött egy homály gomolyogni bennem, húzott a mélység, lemenni a színpadra, és üressé tenni.

Filmen a *Kölyök* című filmben Törőcsik Mari hatott rám, a csoportban egyébként kis Törőcsiknek is nevezett az egyik vezető, nem volt világos, miért, mivel nem jártam moziba – csak ritkán, ha valaki elhívott olyan filmre, amire ő volt kíváncsi.

Később a Thália Színházban láttam próbálni Dajka Margitot, csak suttogott, mindjárt, mindjárt, ezt is beleszötte az írói szavakba, Kazimir ismerhette, nem sűrgette. Nagy hatással volt rám Dajka Margit, őt a legnagyobbak tartom.

Az, hogy versmondóként kezdte, hatással volt a későbbi pályájára?

Igen, az önállóság, ami kialakult bennem a versmondással, később nagyon sokáig ütközött a színdarabokban megkövetelt alkalmazkodással.

Azt hiszem Pártos Géza lett volna az én rendezőm. Láttam a tévében egy félórás adásban, Beckett *Ó, azok a szép napok* darab próbáján, külföldön élt már akkor. Egy szót sem szólt. Fiatal színésznő próbálta az első mondatot elmondani: „Milyen szép ez a mai nap.” Sirt, ismételtette fél óráig, ahogy csak lehetett, próbálgatta, Géza bácsi nézte és hallgatott. Majd a színésznő feladta, leült a székre, passz. És nyugodtan, tét nélkül ki mondta a mondatot. Géza bácsi nyugtázta.

Milyen út vezetett az irodalmi színpadról a Főiskolára?

A versmondás elvarázsolt, de nem jutott eszembe, hogy tovább kéne lépni. A csoport vezetői beszéltek a Színművészeti Főiskolára.

ról, Mann Lajos⁹ ajánlásával magántanulóként 2 havonta vizsgáztam egy-egy gimnáziumi tanév anyagából, napi 8 órás gépírói munka mellett. Régi Remington írógépeket püföltem, szinte fizikai munkának számított. Egy billentyűre 30 dkg-t rátéve csak felemelkedik a billentyű, nem üt betűt. Ahhoz 50 dkg kell. Végül jelentkeztem felvételre 20 évesen színésznek, a csoportvezetők rábeszélésére. Ideiglenesen felvettek, azzal a feltétellel, hogy szeptemberre érettségizzek le. Harmadikos osztályvizsgám volt még csak. Nyár végén levizsgáztam a negyedik év gimnáziumi tananyagából, az érettségit decemberben tettem le.

Olvastam, hogy már 14 évesen levelet írt a Főiskolára, hogy színész akar lenni... ennek mi a története?

Igen, nyolcadikban tudtam, hogy nem tanulhatok tovább, elszántságból írhattam azt a levelet. Valaki válaszolt is rá, menjek be a főiskolára, amennyiben különleges tehetség vagyok, felvesznek. Dehát nem tudtam, hogy az vagyok-e, nem mentem be.

Amikor viszont felvételizett, rögtön fölvetted.

Várkonyi Zoltánnál felvételiztem, Békés Andrással ültek bent ketten. Várkonyi azonnal megkérdezte, hogy mi van a szememmel? Kérte, jöjjen le a színpadról, menjek oda hozzá. (Bandza vagyok.) Elmeséltem nekik a szememmel kapcsolatos történeteimet, megköszönte, azt mondta, nem is kéne a második-harmadik fordulón megmérettetni magamat, fel vagyok véve, küld majd gyógyszert, hogy hízzak meg. 42 kg voltam. A főiskola azért behívott a második-harmadik fordulóra, persze.

⁹ Mann Lajos (1931–2020) fordító, dramaturg, az Erzsébetvárosi Művelődési Otthon vezetője.

A családja mit szólt? A főiskola mellett már biztos nem tudott dolgozni...

Kollégista lettem, Anyukám vidékre költözött, ösztöndíjat kaptam, és a nagymamám-nál ettem hétvégeken Pesten.

Azt is olvastam egy interjúban, amit pár évvel később, már végzettként adott, hogy rendező szakra is jelentkezett.

Negyedéves színész voltam az SZFE-n, amikor felkerestem Marton Endrét a Nemzeti Színházban, kértem, hogy vegyen be a rendezői osztályába, minden államvizsgám megvan mint színésznek, csak nem bírom a kiszolgáltatottságot. Azért szeretnék rendező is lenni, hogyha nem megy a színészi működés, rendezzek valahol valamit. Felvett, egy évig jártam az osztályába, Ascher Tamás, Szőke István, Kertész Mihály (ma Kornis Mityu) voltak az osztálytársaim. Egy év után a főiskola közölte, hogy nem járhatok tovább rendezőre, mert már híre ment ennek az akciónak, a veszprémi színházból is jöttek színészek hasonló kéréssel. Nádasdy Kálmán, aki a döntést hozta, tanárom volt mindkét szakon, nagyon szeretett, azzal vigasztalt, jobb ez így, „mert lennél egy közepes rendező és egy közepes színész.”

Ezek után bevitettem egy darabot a Thália Színházba Kazimir Károlyhoz, kértem, engedje meg, hogy megrendezzem. Avantgárd darab volt, Bódy Gábor írta Ajtony Árpáddal.¹⁰ Kazimir másik darabot javasolt, színészeket ajánlott, támogatta a kérésemet, de én nem álltam el a Bódyék darabjától, és nem profi színészekkel szerettem volna dolgozni – ezt már nem támogatta, de örült, hogy ilyen gondolatok is járnak a fejemben.

A darabot elsőéves színművészeti koromban 1965-ben, a kollégium aulájában egy fiú adta oda azokkal a szavakkal, hogy az Ajtonnyal írtunk neked egy darabot. Mondtam, jó, tedd le a portára, és felmentem a kollégiumba. A fiú Bódy Gábor másodéves filozó-

¹⁰ Ajtony Árpád (1944–2013) író, dramaturg, 1973-ban Párizsba emigrált.

fiá–történelem szakos egyetemi hallgató volt. Az aulában pár napja már láttam, mielőtt megállított a lépcső előtt.

Mi volt a címe? Megvan valahol ez a szöveg?

A darab címe *A varrógép feltalálója* volt, nagyjából, már nincs nálam, Ajtony Árpád, akivel közösen írta a Gábor, elvitte magával Párizsba. Árpi sajnos már nem él. Mindig valaki kihullik a sorból, csak úgy menet közben.

A Bódy akkor már napok óta az aulában tanyázott, mint a híres Füttyös Gyuri, a ruhátár pultján ült, és hangos megjegyzéseket tett mindenkire, aki jött-ment a koleszba vagy bárhová. Hogy miért volt ott, nem tudom, de hírhedt figura volt.

Mikor elém állt a darabjával, először is rálépett a lábamra, összeért az orrunk, ettől én undorodtam, egyébként sem bírom, ha közelebb jön valaki hozzám, plusz akkoriban soha nem köszöntem senkinek. Ezt figyelte ő ki a napok alatt, ez tetszett meg neki. Később tudtam meg, hogy érettségi után pszichiátriai kezelésen volt sokáig. Dadogott. 19 éves volt ott az aulában, én 20.

Gór Nagy Mari szobatársam, akkori barát-nőm mondta, majd bekerülünk a Gobbi Hilda színészotthonba öregeknél, és te nem köszönsz!

A menzán láttam újra a Bódyt két fiúval egy asztalnál, és röhögtek rajtam, mikor bejöttem. Nem tudtam kik ezek, de megszenyítő volt. Magyar Dezső évfolyamtársam volt,¹¹ Ragályi Elemér,¹² aki mindig Mancinak hívott, és a Gábor. Elsősök voltunk, utáltam őket. Gábor másik egyetemre járt. Később a Gábor elmondta, miről volt szó; ő volt szerelmes, mert „a bácsinak ugyanaz a baja” – ezt mondogatta nekem mindig, meg hogy „a sírból húztalak ki”. A Gábor addig beszélt rólam a Dezsőnek, hogy a Dezső is belémszerezett. A Magyar Dezső-házasság az IKV miatt

¹¹ Magyar Dezső (1938–) filmrendező, Monori Lili második férje. 1971-ben Amerikába emigrált.

¹² Ragályi Elemér (1939–) Kossuth- és Balázs Béla díjas operatőr.

lett.¹³ Dezsőt az *Agitátorok*¹⁴ miatt kirúgták a koleszból, én házmester is voltam, nagymamámék elköltöztek, én kerültem a szolgálati lakásba, viszont az akkori törvények szerint együttélés ilyenfajta lakásban csak házastársaknak lehetett.

Akkor már tudtam, hogy a Gáborral dolgozik, *Agitátorok* stb. Egy év múlva elköltöztem albérletbe, otthagytam a Dezsőt a saját szolgálati lakásomban. De a lakók lakbérügyeit könyvelni visszajártam, viszont a Dezső szemetelt le. Lakásonként hordta le a kukába a szemetet. Egyik lakó vigasztalta: „Nem baj, doktor úr, magából még egyszer nagy ember lesz”. (Jogi végzettsége volt az SZFE előtt.)

Milyen volt az osztálya, a tanárok, a vizsgák, az akkori SZFE?

Jó osztály voltunk, híresen összetartó. Górnaggyal kollégisták voltunk, szobatársak egy ideig. A kollégistákkal sokkal többet voltunk együtt, mint a többiekkel. Cserhalmi Tyutyu egyszer azt nyilatkozta: „Mit jelentett a főiskola? Egy kollégiumi ágyat és néhány barátot.” Egyetértek.

Első év végén az osztályfőnököm vétőjogával maradhattam benn, aki védett a tanári karral szemben: „Nem biztos, hogy színésznek való, de tehetséges ember.” Négy hallgatót rúgott ki a felületes, gyorstalpalós oktatási szisztéma: „ezt az »osztályt« mar nem ábrázoljuk” – mondták mellékesen. Már mint a parasztit. Tordai Tibi egy év múlva öngyilkos lett. Erdélyből jött, teljesen egyedül élt Pesten. „Magának Molnár Ferenc a vonala –

¹³ IKV: Ingotlanközvetítő és Ingotlanközvetítő Vállalat.

¹⁴ Magyar Dezső: *Agitátorok*, 1969. A film a Tanácsköztársaság 50. évfordulójára készült, egy főiskolai pályázat eredményeképpen, témája a forradalom volt, rögtön betiltották. Bódy Gábor nemcsak a forgatókönyvet írta, hanem játszott is benne. Operatőre Koltai Lajos volt.

állapítottak meg –, Csehovra nem jó. Kamaravarieté esetleg?”

Harmadéven művészi beszéd vizsgán Gosztonyi János tanárunk Genet *Cselédek* című darabjában rám osztotta Solange szerepét. Claire Jobba Gabi volt. Az Ódryn tartott vizsgánk közben a tanári kar felállt és kivonult. Benn maradt az osztályfőnök és Gosztonyi, valamint a franciatanárnőm, Radnóti Miklósné.

A színházi gyakorlat harmadévtől kötelező volt, én nem kellettem senkinek. Katika, a főiskola párttitkára rászózott a Kazimir elvtársra. Nagyon jól éreztem magam a Tháliában a gyakorlati években, népszerű voltam, jókedvű, mindenki megszeretett. Nem vágyódtam nagy szerepekre, nem voltak ambícióim, ez látszott rajtam.

Aztán negyedéven volt egy beugrásom Schütz Ila helyett Kukuskina szerepébe, a vizsga előtt három nappal a *Jövedelmező állás* című darabban.¹⁵ Lett volna még a *Bacchán nőkben* a lányokkal együtt valami egy mondat, diplomamunkának, de a sors másképp döntött. A Tháliában két kisfiú szerep-epizódban megszerettek, Kazimir Károly pedig kiharcolta a főigazgatónál, hogy a *Légy jó mindhalálig* című darabot rendezhesse meg, a Jobba Gabinak szánt vizsgadarab helyett. „Nem maga a Nyilas Misi – mondta –, az én vagyok, maga öltözik be helyettem.” Nádasdy főigazgató akkor már a Kukuskina miatt szeretett, beleegyezett. Azt kérdezte: „honnan tudja ez a bűdös kurva, milyen egy unatkozó úriasszony?”

Bódy Gáborék morogtak a Nyilas Misi miatt, Júliát kéne játszani, nem ezt a kisfiút. Fiala nő vagy!

De, hogy ilyen jól jöttem ki a semmiből, negyedévben, a SZFE-n, az tiszta szerencse. Nádasdy már paraszt Krisztusnak is nevezett a Nyilas Misi miatt. „50% tehetség, 50% szerencse, érted?!” – mondta mindig. Később

¹⁵ Osztrovszkij: *Jövedelmező állás*. A vizsgaelőadást Szinetár Miklós rendezte. Kukuskina öregasszony-szerep.

küldtem neki egy lapot, már az iskola után, a Krasznaja Armija menetelt rajta.

Nekem ez volt a SZFE, de főleg a kolesz, a jó hangulatával, főlzabradultságával. Az iskola egy katonaiskola volt, mint Ottliknál.

1969-ben kapott diplomát. Ezután, a Nyilas Misi sikere után a Thália Színház átvette az előadást és önt is szerződtette. Mondok előadócímeket, és mondja, ami eszébe jut. Az első a Légy jó mindhalálig.

A Nyilas Misi átkerült a Tháliába, ott már nem volt az igazi.

Kisdiákok (fiatal színésznők) közül sokaknak feszült a keblén jól láthatóan a dolmányka, ez furcsa volt. Felnőtt kollégák, akik eddig szerettek, nehezményezték, hogy be kell állni végszavazni a südő mögé, tettek gesztusokat, amik fájdalmasak voltak nekem. Valószínűleg természetes folyamat, így utólag belátom.

Gyerekelőadás lett, matiné, vasárnap délelőttönként ment. A gyerekek a tapsnál kiabálták föl nekem: „Misi! Misi!” Ez nagyon jólesett.

A planétás ember.

Dagi Mariska szerepénél nehezen szántam rá magam a tájszólásra, megoldódott, mindenki örült.

Szerelmesek a város felett.

Boldizsár Miki írta, Gosztonyi tanár úr rendezte. Szerettem ezt a szerepet, pofon kellett vágnom szerep szerint a Csikós Gabit, egy meccs fejlődött ki, melyikünk gyorsabb. Ő hamarabb tudja a karjait az arca elé emelni, vagy én megelőzőm, és lekeverem neki a pofont?

Pilinszky János, aki a Hajós utcában lakott, átjött megnézni az előadást, elmesélte nekem később, mikor a *Síremlék* című darabját írta, rám gondolt: „arca, mint egy fiatal katonáé”. Maár Gyula is megerősítette ezt később.

A Magyar kérdés.

Nem jelentős, nem emlékszem rá.

Én, te, ő.

A szovjet darab. Eredetileg *Az én szegény Maratom* címmel próbáltuk, két rendezővel egyszerre: Kőváry Katalin és Léner Péter. Nehezen alakultak a próbák, Magyar Dezső kezdte követelni a főpróba után, hogy változtassak, pl. vegyek fel túsarkút stb. Gyűltek a konfliktusok, senki nem szerette az irományt, sokat sírtam a szerepben, hogy mentsem a lehetetlent, direkt háttal ültem a nézőknek az elején, a Walcz nem jött be, az ügyelő mellől kiabálta be a saját szövegét egy darabig, Harsányi Gabi még a próbán javasolta, hogy keressük meg a Latinovitsot. Szinte ellenállás kezdődött, végül a premier meglett. Néző nemigen akadt rá. Nehéz munka volt, de játszani Lida szerepét nekem jó volt.

A Thibault-család.

Vendégrendező, Kazán István rendezte. Akkor nyáron történt meg a disszidálási kísérletem Németországba, hazajöttem, összeropantam, nem hallottam a kollégák hangját, ha a hátam mögött beszéltek. Pokolian fáj a szemem, alig tudtam nyitva tartani. Lementem a Kazánhoz a nézőtérre a próbák elején, kértem, hogy cseréljen le, nem vagyok jól. Azt mondta, olyan messze vagyok a szereptől, mint Makó Jeruzsálemtől. Valamilyen döntés miatt nem cseréltek le, végigkínlódtam az előadásokat is.

A holdbéli csónakos.

A *holdbéli* című darabban Mécs Károly szerepe volt a Bolond Istók, Kazimir kiadta filmezni egy francia filmre pont a próbák végén pár napra, nekem arra a 3 napra be kellett ugranom a szerepbe, úgy, hogy a Karcsi jön majd vissza a premierre.

Kozák András a színészekkel együtt kérte a Kazimirt, maradjon nálam végleg a szerep, jobban áll nekem, engedett a nyomásnak.

Tartozik és követel.

Eredetileg Polónyi Gyöngyié volt a szerep, végül én játszottam el. Bódy Gábor egyszer betelefonált a színházba, hogy azonnal engedjenek el, és nem fogok ott játszani többet. Követelte, hogy lépjek ki.

Csendesek a hajnalok.

A Mikroszkóp Színpadon. Iglódi István hívott játszani, katonalányok voltunk, jó hangulat, sok nevetés. Bódy Gábor eljött a premierre, miközben járkáltunk a nézőtéri járatokban gyertyával a kezünkben és énekeltünk, Gábor egy sor szélén ülve megfogta a szoknyám szélét, és nem engedett tovább menni, pedig a szereplőknek libasorban kellett vonulni. Rászóltam, halkán, engedj el – nem lett botrány.

A premier bulin, a Rátkaiban, a nagy asztalhoz a Gábort a teremőrök nem engedték be, mindenkit félrelökött, szinte átugrott a díszes asztalon, és mellém húzott egy széket, Iglódi, Komlós János nem szóltak rá.

Egy férfi gratulált, sok mindenben látott már, azt mondta, maga a jövő – Örkény István volt, később megtudtam.

Ekkor már a Thália megszűnt nekem, de az előadásra még bejártam játszani. Nagyon jó kritikákat kaptam Pesten mindig, színházi kritikákat.

(Filmen itthon csak rosszakat, viszont a filmek kikerültek külföldre, ahol jókat írtak. Jean de Baroncelli nagyon szeretett. Más világot hozott a film az életembe.)

Csúsingura.

A Körszínházban. Nádasdy tanár úr megnézte, tetszett neki a kis szereplésem, lelkes volt.

Zenés mesterségből jó jegyeim voltak a SZFE-n, Szinetár osztályfőnök szubrettnek szánt, tetszett neki, ahogy azon a kis hangon sanzont éneklek vagy operettet.

Tűzet viszek.

Hubay Miklós darabja. A fiatal Horváth Terikét kellett játszanom, voltak problémáim a szöveggel, Hubay kérte, hogy tegyem félre,

játsszam el: „nem azt fogják írni, hogy maga nem jó, hanem azt, hogy én nem tudtam megírni” – mondta.

Milyen volt a Thália társulata? Ki volt jó partner?
Mindenki jó partnerem volt a Tháliában, diktatúra volt, a Kazimiré, mi egy nyáj voltunk. Kozák Andrásba titokban szerelmes voltam, Drahotá Andreához följártam beszélgetni, később Temessy Hédihez.

Latinovitsot, Ruttkai Évát hogyan ismerte meg?
Latinovits Zoltán a Thália Színházban volt tag, amikor gyakorlatra odakerültem. Ő volt az egyetlen, aki bemutatkozott: „Engedje meg, Latinovits Zoltán vagyok.” Illyés Gyula darabjában játszott, a *Tiszták* címűben. Természetesen szerelmes voltam belé. Rendszerint több valakibe egyszerre, titokban. Álmodozni szerettem, a tényleges udvarlást untam.

Zolit csodáltam mindvégig, a személyisége ereje, a bátorsága, kiállása imponált, az biztos. És nagyon kedves volt, a színészbüfében is, szólt pár szót a főiskolásokhoz is. Valcz, Jobba, Monori.

Ruttkai Évához a Bódy Gábor vitt fel Jancsó Sacikával bennünket. Hosszú-hosszú próbafolyamat indult el, Gábor az előadás mellett főiskolai vizsgafilmet is forgatott a SZFE-n a *Cselédekből*, hármunkkal. A vizsgafilm töredékét nemrég megkaptam Sacikától, a Madám megérkezéséig van meg az anyag.

Éva a barátnőm lett érdekes módon, mesélt, mesélt. A *Ha megjön József* filmet nem szerette, gyorsan el kell felejtennem, azt mondta. Ők, a nagyok voltak, Éva és Zoli. Mi meg a gyerekek.

Kazimirral milyen volt dolgozni?

Kazimir Károly harcolta ki, hogy a főiskola vizsgadarabot változtasson végzős osztálynál, így lett a *Légy jó*. Mivel előtte a képzési időkben kisebb szerepeket kaptam mesterségből (a *Cselédek* művészi beszéd vizsga volt), egy ekkora szerepre nem voltam felkészülve. A próbákon történekről úgy gondoltam, holnap lehet ezt másképp is csinálni.

Kazimir tanár úr mondta is, ő még nem vert meg színésznőt, de engem megvár az utcasarkon este és megver.

Így utólag is köszönöm neki a bizalmat, amit belém fektetett, nem is tudom miért. Végül „nyertünk” – ahogy főiskolai premier után mondta.

Ha nincs a disszidálási ügyem, a találkozás a filmes alkotócsoporthal, másképp is alakulhatott volna a színészi pályám.

Bódyék darabját úgy próbáltam eladni a Tháliában, hogy én írtam, hátha akkor átmegegy. Persze a Kazimir nem hitte el: „Anyukám, magánál már az első oldalon benyúlnak a nő szoknyája alá?” – kérdezte, és visszaadta a darabot.

Hogy történt 1970 nyarán a disszidálási kísérlet?

Az NSZK-ban Magyar Dezső pénzét vittem a kontakt pontra, leadtam (azt hiszem, a mannheimi fesztiválon nyerte a *Büntetőexpedícióval*),¹⁶ ő utánam készült disszidálni többekkel. A 68-as csehszlovákiai bevonulás után egy disszidens-hullám tört ki, minden barátom elment. A Gábor meggondolta magát végül, maradt.

Münchenben laktam, Ferrari Violetával megismerkedtem,¹⁷ vigyáztam volna a kisebbik fiára, más kapcsolat is akart segíteni, egy építész-egyetemista buliban láttam a fiatal Fassbindert is, mutatták, hogy ez a filmes ürge nagyon tehetséges. A neve miatt megmaradt az emlékezetemben, persze később minden filmjét megnéztem.

Körbeutaztam vonattal az NSZK-t, amenynyit bírtam, majd lementem Heilbronnba, ahol a rokonaim éltek. Anyukám nagynénje és a férje egy amerikai laktanya alkalmazottai voltak. Ők örökbecfogadási szerződést kötöttek volna velem, az akkori német törvények szerint ebben az esetben nem számítottam volna disszidensnek, hanem teljes jogú ál-

lampolgárnak. A kis szolgálati lakásuk a laktanya udvarán volt, hallottam éjjel a lövéseket, mert a fiatal amerikai katonák bizony próbáltak szökdösni.

Végül eljöttem Ágnes néniéktől, hogy majd visszajövök. Zavarodott voltam. A nevetet írogattam: Monori Lili, egy papírra, sokszor, azért leírva viszonylag új volt. Még nem tudtam, hogy beteg vagyok, de Pesten azonnal. Hosszú évekig tartott. Édesanyám 1974-es vonatbalesete után már nem éreztem reményt, hogy felépülök, csak akkor, ha mindent lezárok, elhagyok, ami eddig volt, a színészetet legfőképp. Akkor jött a Mafilm, ami megmentett, és lehetővé tette a Szentkirályt.

Miután hazajött, hogyan folytatta? Két évadot töltött még a Tháliában.

Bódy 65 óta a barátom lett, filmes akart lenni, nagyon hitt bennem. Mikor disszidált a Dezső, megjelent a Gábor az albérletemben, általában csak feküdtem, a Tháliába bejártam játszani, de már beteg voltam. Látási, hallási zavaraim voltak, az orvos azt mondta: regresszió. Hiszen én is próbáltam disszidálni, még a Dezső előtt, de anyukámat, nagymamámat, húgomat nem bírtam volna elhagyni, ezért visszajöttem. Dezső durván leszidott érte.

Bódy hurcolt magával az előadások után, kocsmákba, ott találkoztam Szentjóbival, Erdély Miklóssal és az avantgárd képzőművészekkel. Körbeültük Erdély Miklóst, hallgattuk, jó volt, izgalmas, szabad légkör, bár nemigen értettem még, mit mondott.

Hajnalban a Bosnyák téren végeztünk egy talponállónál, a besúgókkal együtt. Reggel 8-ra mentem a Rádióba, 10-re a Tháliába próbára. Volt, hogy egy hétig nem aludtam.

Sokat beszéltem a *Cselédekről* a Bódynak, akkor már együtt jártunk. Harmadévben nagyon szerettem a darabot, a szerepeket. A „cselédezés” megkezdődött a lakásban.

¹⁶ Magyar Dezső: *Büntetőexpedíció*, 1970.

¹⁷ Ferrari Violetta (1930–2014) színésznő, 1956-ban Bécsbe emigrált, később Nyugat-Németországban élt.

És 1973 nyarán bemutatták a *Cselédek* a *Csiliben*. Ezen a bemutatón, úgy mesélik, találkoztam a nézőtéren a hivatalos és az avantgárd szakma. Mi lehetett Bódy célja ezzel a kísérlettel?

Nem tudom, mit akart még a Bódy, Évának írt levelében leírja világosan.¹⁸ Nem volt szó kétféle művészvilágról. Gábor profi világba akart kerülni, illetve már benne volt a Dezső által. És filmes, nem színházi rendezőként. A színészek profik voltak, a tervezők, zenészek. Éva miatt jött el a hivatalos szakma, ő volt a legnagyobb akkor. Gábor több színésznőt megkeresett, nem vállalták.

Az igaz, hogy Lili nem akarta nézők előtt bemutatni ezt az előadást? A „cselédezés” munkamódszere hasonlított arra, ami később a Szentkirályi Műhelyben megvalósult?

A Szentkirály nem a *Cselédek*. Az én fejemben is más volt, mint a Gáboréban. Ő sikert akart, föltűnni, kiemelkedni az *Agitátorok* utáni mocsárból.

Én színész vagyok, ennyi az egész. Szakmai problémái mindenkinek vannak, próbálja megoldani, bár nem tudja, hogyan – azt is meg kell tanulni. Volt osztálytársam írta ma: Alice voltam Csodaországban. Igen, belezuhantam Nyúrországba, ezzel a színművészeti főiskolával és következményeivel.

A *Cselédek* vérprofi munka a Szentkirályhoz képest, komoly munícióval felszerelve. Bódy Keserű Ilonkával járt már akkor,¹⁹ Ilona hozta Konkoly²⁰ hátrahagyott műveit az előadásba, például az óriási telefont, és az ő avantgárd képzőművész barátai a többi kellett. Gomba volt a nyitófilmen, Gombás Er-

zsébet képzőművész.²¹ Nagyon furcsa most ezekről írnom, tudva, hogy a Gabi III/III-mas ügynökként forgott az avantgárdban.

Hogy került 1973 őszén Kaposvárra?

Kazimir letiltott a pályáról, csak Zsámbéki adott munkát, két szerepre. Később szerződünk. Kőváry Kati tud ezekről a dolgokról bővebben, ő próbált elhelyezni más színháznál Pesten, nem sikerült.

Hogyhogy letiltotta Kazimir?

Volt egy fegyelmim, a társulat tartotta, én nem lehettem jelen. Némelyek, akik az ötvenes években nagy pionírok voltak, azt kiabálták, hogy az ilyeneket, mint én, ki kell irtani. Nagyon jók voltak a kritikáim már akkor Pesten, ez úgy látszik, nem mindenkinek tetszett.

Az volt az előzmény, hogy elmentem Pálos doktorhoz, ő színházi orvos volt, több színháznál, elmondtam a tüneteimet és hogy nem bírok dolgozni. Erős gyógyszereket írt fel, kérdeztem, ezekkel lehet játszani? Hogyne, mondta. Volt, hogy elkezdtem játszani, és a gyógyszer hatása alatt küzdenem kellett, nehogy elaludjak az előadáson. Egy körlevélben a vasárnap délelőtti *A holdbeli csónakos* dátumait többször megváltoztatták, délelőtt, nem, mégis délután, nem, mégis délelőtt... stb. A legutolsó módosítást elfelejtettem beírni a noteszomba. Mentem be a színházba a délutánira, jött ki a Valcz, kérdezte nevetve: hát te hová mész? Előadásra, mondtam. Megvolt, a Górnagy felvette a ruhádat, és papírról olvasta a szöveggedet. Ennyi történt. Napokig feküdtem, nem tudtam bemenni, utána jött a fegyelmi. Kazimir nagyon kikészült pár embertelen bekiabálástól a fegyelmin, azt mondta, az ötvenes években érezte magát. Kölcsönös megállapodással felbontottuk a szerződést.

¹⁸ BÓDY Gábor, „Levél Ruttkai Évának”, in BÓDY Gábor, *Életműbemutató*, szerk. BEKE László és PETERNÁK Miklós, 178 (Budapest: Műcsarnok, 1985).

¹⁹ Keserű Ilona (1933–) Kossuth-díjas festőművész.

²⁰ Konkoly Gyula (1941–) Munkácsy-díjas festőművész, 1970-ben Párizsba emigrált.

²¹ Gombás Erzsébet képzőművész – a *Cselédek* előadás egyik ihletője, Bódy *A harmadik* című filmjében szerepel.

Keserű Ilona a Nemzetiben Major díszlettervezője volt, bevitt az öltözőjébe, megállapodtunk, hogy megyek a Nemzetibe. Csakhogy ez kiderült, Kazimir akkor végigtelefonálta színházakat, hogy vissza fog venni majd, ne szerződtesen senki. Nagyjából ennyit tudok. Mikor később a szolnoki *Három nővérrel* vendég-játszottunk a Nemzetiben, bejöttek az öltözőmbe: a Major, a Kállai Feri és a Kazimir. Kállai nekiment a Kazimirnak, Major mondta, hogy a Bodnár Erika szerződtesésénél már okosabb volt, a Kazimir kérte, reggel menjek be az irodájába. Ez egy országos fesztivál volt, ahol az én Natasa figurám nagyon sikeres volt. Gyurkovics Tibor írt róla. De már kaposvári tag voltam, szolnoki vendégszereplő Székely Gábornál.

Édesanyámat a *Három nővér* próbakezde-se előtt elütötte a vonat, meghalt, mialatt a *Bástyasétány* című film csónakázós jelenetét forgattam reggel, pont akkor. Nem tudtam állni, tartani a testem, Pogány Jutka fogott hátulról. Beszéd közben hányingerem volt, hányanom kellett, Koltai Robi megfuttatott, utána beszéltem. Szolnokon Székely Gábor először Irinát osztotta rám, végül Natasát játszottam.

Milyen volt a kaposvári színház?

Kaposváron dolgoztam, innom kellett, hogy dolgozni tudjak, előtte ez nem fordult elő Pesten, még Szolnokon sem. Szerettem a kollégákat itt is. Mi akkor még nem tudtuk, hogy a Zsámbéki színházteremtő nagyalak lesz. Mondtam már: beteg voltam a disszidálás után 1970-től és édesanyám halála után, 1974-ben! Már nem tudtam elfogadni, ki kellett lépnem az életből, magából az életből. Mi ehhez képest a „színház”?!

Nagyon ritkán mentem le a büfébe. Csak annyit ittam, ami ahhoz kellett, hogy ne menjek ki a színpadról. A Vinczénénél majdnem megtörtént. Utána felmondtam, Zsámbéki annyit kérdezett, mit szerettél játszani és mit nem? Gábor, mondtam, megkérdezted egyszer is tőlem: hogy vagy?!

Pár hónapos gyerekeket csak a hétfői, színházi szünnapokon láthattam, ha próbáltam. Pesten volt, édesapjával, Horváth Péterrel. A Sarkadi-darabnál már elviselhetetlen volt ez a helyzet.

A legkevésbé sem érdekelt a színészet, a szerepek, a színház, film stb. Életben akartam maradni, mint egy sebesült állat, amelyik elbújik a barlangjában.

Évekig hívtak vissza a Zsámbékiék, aki mellesleg barátom volt már a főiskolán. Mikor a kaposváriak a Nemzetibe kerültek, Ascher minden évben felhívott telefonon, hogy jöjjenek vissza közéjük. De már a Mafilm volt az apám.

Még egy előadást elkezdett próbálni Győrben Harag Györggyel.

Drága Harag tanár úr! Mikor találkoztunk a *Vihar* kapcsán, már sehol sem voltam tag, Pályi András beszélt rá a találkozóra. Mondtam a Haragnak, abbahagytam a pályát, itt sok-sok embernek jó lehet, de a madarakat lelövik.

Annyit kért, legalább pár napra jöjjenek le Győrbe, hátha menne; ha nem, nem haragszik meg.

Tényleg pár napig bírtam. Fogtam a telefont az egyik kezemben, hívtam Horváth Pétert, jöjjön le azonnal értem.²² Ha nem vette volna fel a telefont, éreztem, hogy az előttem lévő ablakon kiugrok.

Kimentem a pályaudvarra, beültem egy üres vagonba. Ott ültem. Előtte hajnalban Nagy Sándor Tamásnak a kezébe nyomtam a levélkét, amit Nánay István leköszölt a könyvében. Lényegében az állt benne, megpróbáltam, nem megy. A társulat végigjárta a pályaudvart, minden vonatba benézett, csak abba nem, amelyik nem ment sehova, abban ültem, gondoltam elindul majd Pestre. Rettenetes pánikban voltam.

Harag szeretett, én is őt, kölcsönös szimpátia alakult ki köztünk, de engem már elra-

²² Horváth Péter (1951–) író, rendező, Monori Lili fiának édesapja.

gadott régebben valami más viharfelleg. Pedig olyat is mondott, hogy a színészi eszközök ilyenfajta életbeli megvalósulásával még nem találkozott stb. Később Major Tamásnak is elmesélte a pár napos próbát.

Mentem vissza Csúcshegyre elbújni.

Említette, hogy más világot hozott az életébe a filmezés. Az mikor és hogyan kezdődött?

A filmezés a főiskolán elkezdődött másodikban, Csányi Miklós vizsgafilmjében, ő instruált, koleszos volt, nem tartottam tőle, és nem csináltam pont úgy, ahogy mondta, ezen sokat nevtünk mind a ketten.

Negyedévben jött a *Vigyori*, Venczel Vera játszott a lányt, de nem ért rá. A forgatáson találkoztam Fejes Endrével, az íróval. Madaras Jóskát, a partneremet, már a filmezés előtt ismertem, azt hiszem, ő ajánlott be a rendezőnek, Nemere Lászlónak. Semmit nem jelentett a filmezés, nem volt komoly dolog, azt láttam, inkább vicces. Valamikor olvastam egy Alain Delon-nyilatkozatban: számára hobbi a filmezés. Értettem. Nem görcsölt rá.

Még abban az évben hívtak próbafelvételre a filmgyárba, nem mentem el, Magyar Dezső rám parancsolt, alaposan kifestettem magam, a szememet különösen. Egy ember kiküldött a mosdóba, mossam le a szemfestéket. Ő volt Zsombolyai János, az operatőr. A rendező, Bacsó Péter vizsgálgatott, talán mondani kellett mondatot is, nem emlékszem. *A tanú* lett a film címe. Magyar Dezső és Bódy nyomására kerültem be a filmbe, pár napot forgattam, aztán soha nem hallottam a filmről, nem is érdekelt. Azt sem tudtam, hogy a Bacsót is betiltották.

Nekem ott volt a mi filmünk, *A levél*, amit leállítottak, és széthullt minden. 68-as bevonulás stb., a disszidálások.

Tévéfilmekben szerepeltem, de ezek a munkák nem számítottak.

Milyen film volt A levél?

Elkezdünk egy filmet forgatni. Magyar Dezső volt a rendező, Bódy és én a szereleme-

sek, Cserhalmi Tyutyu a férjem. Botrány lett, egy nap után leállították a forgatást, a Dezső pár nap múlva már nem volt az országban, kicsempészték egy autó csomagtartójában. *A levél* volt a film címe. Később a Szentkirályi Műhelyben csináltunk előadást a film emlékére.²³

Következtek Kézdi Kovács Zsolt Ha megjön József, és Mészáros Márta Kilenc hónap című filmjei – ezek külföldön nagyobb sikerrel mentek, mint itthon.

Nem olvastam kritikákat, nem volt szokás szerintem, emlékszem, a Kézdi Zsolt mutatott egyszer egyet: „...hogyan képzelte a rendező, hogy tudjuk nézni az arcát másfél óráig?” Ezt rólam írták. Zsolt nevetett, mondta, hát ez most nem a szép lányokról szól! A filmesek megvetették a filmkritikát. Később is rugdostak itthon, Jancsó Miklós magyarázta, a politika nyomást gyakorol a filmre. *A József* film nyert Hyères-ben, francia filmfesztiválon, Isabelle Huppert volt a zsűrielnök, aztán megvette a Gaumont filmvállalat, hét moziban játszották Párizsban, engem is kihívtak, a kritika nagyon szeretett: „...arca egy egész generációé”; „...Párizs a lába előtt fekszik a pöttyös arcúnak...” (szeplős vagyok), és még sok ilyen. Akkor találkoztam Baroncellivel, Mészáros Márta mostanában mondta, hogy szerelmes leveleket írt szinte kritika gyanánt.

A kisleány születése a Kilenc hónap című film utolsó jelenete.

Mártához elvitt egy barátnőm, Kóródi Ildi, az Emkébe, Márta le is nyilatkozta, milyennek látott: „...bejött egy ágrólszakadt fiatal lány”. Elmesélte Agnès Vardát, aki felvette a saját szülését, hátborzongató zenét tett a film alá.

Márta felkért szereplésre, majd a kórházba is bejönnek, ha már ott leszek, kamerával felvesznek ezt-azt, sóhajtozok stb. Lassan fogtam fel, hogy a szülést akarja. Egyébként semmi kifogásom nem volt, szinte nem is

²³ Monori Lili–Székely B. Miklós: *A levél*, 2001.

érdekelt, utána az Ildit leszidtam, hogy mit ajánlhat engem.

1976-ban Teheránban a legjobb női alakítás díját kapta meg a Kilenc hónapért.

Teheránba nem akartak elengedni, mert előadásom volt Kaposváron. Négy napot voltam kint. Az ötödik napra már nem voltak érvényesek az okmányaim, de aznapra esett a díjátadó, utána volt a fogadás a sah palotájában. Át kellett volna igazolni a repjegyet, de magyar részről elfelejtették megtenni.

Nagy autóban ültünk, a hátsó ülésen Nyikita Mihalkov, ő rendezés díjat kapott, én mellette, elöl, a sofőr mellett Mészáros Márta. Szirénázó rendőrmotorosok a kocsni előtt és mögötte. Mihalkov egész úton szidott, hogy a picsámért azért nem kéne díjat adni, az ő színésznője sokkal jobb. Márta meguntta, hátraszólt: „Te Nyikita, nem értem, egy ilyen fiatalember, mint te, hogy csinálhatott ilyen ósdi filmet.” Nyikita és Márta a moszkvai filmfőiskolára egy időben jártak.

Beérkeztünk a fesztivál palotához, ellenőrzés, nekem szegeztek az őrk a hegyes szuronyt, majdnem a mellkasomba. Érvénytelen volt az útlevelém, mert nem igazolták át. Kijött a Dáriusznak nevezett fesztivál-igazgató és bekísért. Szigorúan ellenőrzött ülésrend volt, mindenki mellett egy rendőr ült. A sah végnapjai voltak, már csak helikopterrel mert közlekedni, miután hazajöttünk, hamarosan kitört az iráni forradalom.

Sok nagysággal találkoztam a fesztiválon, Antonioni, Lino Ventura, sok olasz filmcsillag, Bergman színésznői, Bibi Anderson, Ingrid Thulin versenyben is volt egy filmmel, Emmanuelle Riva a zsűri elnöke. A nagydíjat Woody Allen kapta. Találkoztam és beszélgethettem kedvenc színésznőmmel, aki az *Egy csepp méz* című film főszerepét játszotta: Rita Tushinghammel. Panaszkodott, hogy nagyon kevés filmes munkát kap.

Odavezettek a császárnőhöz, harcos feminista volt Farah Diba, a Sorbonne-ra járt régebben. A női egyenjogúsági mozgalom-

ról beszélt, a *Kilenc hónapot* nem látta, kéőbb megnézi, elnézést kért, de az egyiptomi királynőnél volt, a nők helyzetét tárgyalták, mit lehetne tenni a térségben értük. Teheránban akkor európai módon öltözködtek a nők.

Hazajöttem, lementem Kaposvárra, senkinek nem mondtam semmit, egyik este a büfében a Lukáts Andor mondta: a híradóban felvételeket mutattak, Új-Delhiben tömegverekedés volt, rendőrkordon, lovas rendőrök, egy mozi előtt, a jegyért folyt a harc. A *Kilenc hónap* című filmre akartak bejutni a férfiak. Nőknek nem volt szabad.

Andor kérdezte: nem is mondtad, hogy Teheránban nyertél. És a színészek se értették, olyan kérdés is volt, hogy ez egy igazi fesztivál volt? Nem, mondtam, iráni filmek, és egy darab magyar film ment.

Közben Cannes-ban a nouvelle vague ünnepelte a filmet, Godard, Truffaut, Agnès Varda, Jacques Rivette, Jeanne Moreau és a többiek. Versenyen kívül vetítették csak, a szabályok szerint az adott film ugyanazon évben csak egy darab A kategóriás fesztiválon vehetett részt.

Cannes-ban nem voltam, csak a visszhangot hallottam, a magyar sajtó három hónapig nem hozta le hírt, felülről telefonáltak rá a lapokra, megtehetik mégis.

A *Film Színház Muzsika* kommenttel adta le: „szerkesztőségünk kritikájában jelezte már, hogy nem ért egyet a díjjal.” A magyar filmszemlén is elmarasztalták.

Az oroszok nem vették meg a filmet, de még Elefántcsontparton is vetítették, díjazták. Nagy dobás volt, azt lehet mondani, ódákat zengtek, chaplini tettnek nevezték a szülés vállalását, kelet női James Deanje is voltam egy lapban stb., francia feministák bálványa.

1980-ban ki is ment Párizsba filmezni, szerződtette a Gaumont filmgyártó cég. Megfordult a fejében, hogy kint marad?

Azért hívtak Párizsba, mert Isabelle Huppert francia színésznő dolgozni akart velem. Isabelle

akkor még nem látta a *Kilenc hónapot*, ő a *Ha megjön József* című filmnek adott nagydíjat, mint zsűrielnök.

Azt mondta a szemembe, meg akar ismereni egy technikát, azért akar dolgozni velem. Nagyon jól megértettük egymást, később a *Le Monde*-nak cannes-i zsűrielnökként nyilatkozta, mi ketten ikertestvérek vagyunk, ő ezt azonnal tudta, mikor a *József* filmet látta. A Gaumont-szerződés papírján csak a kettőnk neve állt és a dátum. Se rendező, se a többiek.

Találkoztam a Gaumont-vezérrel is, Daniel Toscan du Plantier-vel, aki az Unifrance alapítója volt. Velük volt François Mitterand francia elnök unokaöccse, több mozija volt Párizsban, megvette a *Józsefet* ő is. Agyondicsértek, rajongtak, vitték New Yorkba is a filmet. (A legtöbb valutát ez a film hozta a Mafilmnek 48 után, ezt olvastam itthon egy filmlapban.)

Jött a közös filmünk Isabelle Huppertrel,²⁴ a Gaumont kivitt Párizsba, kidolgozott tervük a következő volt: olasz filmekben kezdek, melyeket szinkronizálnak franciára, közben tanulom a francia nyelvet. Napi 3 filmszerep felkérést kaptam Párizsban, de az olaszok is szerettek.

Kézdi Zsolt mondta, ezek csak abba fektetnek pénzt, amiben üzletet látnak. Bódy Gábor is megkeresett, nagyon félt, hogy narkós leszek. Zsolt azt is mondta, ne a Mafilmre számítsak kint, sokkal rosszabb.

Szerencsére engem nem bővölt el semmi. Maria Schneider, tönkremenne a drogtól, Cannes-ban a tál makarónit tanyérostól dobálta a plafonra, és kacagott. Isabelle – aki munka közben nagyon rendes csaj volt, jól megértettük egymást – lassan lépkedett felfelé, kastélyok a Loire mellett, újabb és újabb.

Annyira idegenek voltak, másik bolygó.

És én is idegbeteg voltam, az pont elég volt nekem. A gyerekembe kapaszkodtam.

Mikor a Gaumont igazgatója azt mondta, a francia színészek 60%-a állástalan, és mi idehozzuk magát, magamban mondtam: senkinek a munkáját nem veszem el. Szép francia színésznő szinkronizált franciára az *Örökség* című filmben, felkeresett, mutatta, hányszor vágta fel az ereit, sírt, este jött mindig, mikor vége volt a nyelvóráknak.

Párizsban Pascal Aubier filmrendezőnél laktam a padlástéri kis szobában. Az egész padlástér egy hatalmas nappali volt, a francia filmvilág bizonyos része rendszeresen itt partizott.

A Luxembourg-kert sarkán álló épület, a Rue de Fleurus 1. Pascal tulajdona volt. Nagyon jó avantgárd filmeket mutatott nekem, amiket ő rendezett, Jancsó Miklós barátja volt, egyébként az FKP tagja.²⁵ Támogatta anyagilag a fejlődő országokat. Ez kötelező volt. Beadott a Gaumont-hoz egy forgatókönyvet, melyben játszottam volna, reménykedett, hogy elfogadják. Én tudtam, hogy semmi esélye, már hallottam akkor az igazgatótól, hogy Jacques Rivette²⁶ felkereste a céget, szeretne dolgozni velem, ott voltam mikor Plantier mesélte, húzta a száját: anyagilag nem jó a Rivette. Otar Ioszeliani²⁷ rendszeres vendég volt, elhívott sétálni a Luxembourg-kertbe, „entellektüel vagyok” – mondta, „én nem” – válaszoltam.

Mikor jól berúgott a társaság, feltették Viszockijt, és Vologya rekedt hangon üvöltött, a papírvékony fal mögött nem tudtam aludni, és reggel francia iskola volt, 8-tól. Dolgoztam filmben itthon Vologyával, a *Hamletet* is láttam, amit játszott, de azokon az éjszakákon nehéz volt elviselni. Sok KGB-s – (kázsibi) – megfordult abban a lakásban, tudtam is, hogy melyik az, Pascal megmondta. Marina Vlady is FKP-tag volt, de a bérhá-

²⁴ Mészáros Márta, *Örökség*, 1980.

²⁵ FKP: francia kommunista párt (PCF)

²⁶ Jacques Rivette (1928–2016) francia rendező, az újhullám egyik képviselője.

²⁷ Otar Ioszeliani (1934–) grúz–francia filmrendező.

zaiból tartotta el Viszockijt és Vologya összes gyermekét a Szovjetunióban.

Találkoztam disszidens magyarokkal, egyszer-kétszer, de szigorúan tanulnom kellett a nyelvet egész nap váltott tanárokkal. Közben telefonon állandóan beszélgettem a kisfiammal, eltört a kulcsontja, sírtam sokat. Amikor Toscan du Plantier megkérdezte, mi a terve a gyerekekkel, mondtam, szeretném kihozni.

Azt tanácsolta, először csináljak itt egzisztenciát.

Ha kint maradok 1980 körül, disszidensnek számítok. A párizsi kimenetel előtt a Mafilm párttitkárnak is alá kellett írnia, hogy kimehetek, elmondta, ha nem jövök haza, elvesztem a lakásomat is. A fiam apja pedig megmondta, hogy a Vörösskereszttel sem engedi kivinni a fiamat Franciaországba.

A párizsi reptérre aztán egy ismerősöm kivitt, ott belefutottam Isabelle-be, ő ment Amerikába, Mészáros Mártába, aki ordított: „...most jössz haza, amikor az éjjel majdnem bevonultunk Lengyelországba. Kádár állítólag zokogva kérte Brezsnyevet, a magyaroknak ne kelljen”. Percek kérdése volt a bevonulás, ezért éjjel Jaruzelski kihirdette a hadiállapotot, 1981. december 13-án. A Gaumont az Orlyn a gépemet visszatartotta pár percig, hogy gondoljam meg magam, de hazajöttem. Itthon a Mafilmnél megvetés várt, az igazgató felhívott, azt mondta, amíg ő itt van, „magához nem nyúlhat senki”. „És meddig lesz igazgató, Ottó?” – kérdeztem. – „Addigra maga már rég mást csinál” – felelte.

Márta ma is mondogatja, gazdag amerikai nő lettél volna.

Föld Ottó volt akkor a Mafilm igazgatója.

Igen, Föld Ottó volt az igazgató, Feld az igazi neve, osztrák család, nagypjának színháza volt a Városligetben, így Ottó nagyon szerette a színészeket, a filmrendezőket pedig utálta.

Amikor Párizsból visszajött...?

Ahogy hazajöttem Párizsból, azonnal beementem a VIII. kerületi tanács helyiséggazdálkodási osztályára és üres pincécímeket kértem, amelyeket végigjártam. Járkáltam Pest alatt, de amit elsőre megláttam, a Szentkirályi utca 4. szám alatt, és elsőre megtetszett, azt választottam.

Próbaterem céljára igényeltem, a „színházat mint önálló formanyelvű művészet” címszóval.

Sok harc volt, mire idáig jutottam, különböző hivatali fórumokon küzdöttem, harciasan.

Vásárhelyi Miklós ismerőse a Fővárosi Tanácsnál elnökhelyettes volt, Géryni elvtárs, az ő neve szerepelt a kiutaláson. A VIII. kerület ellenállt, ahol tehettem, mindig harcoltam pl. bérleti díj-ügyekben. Szerencsénk volt.

Székely Laca belépett a történetbe.²⁸ Rozika lett, Kisoroszi.²⁹

Egyszer csak „próbálni” kezdtem, valami nem tudom mit, a pincében. (Andy Warhol írásai alapján: elviselhető-e, ha a másik néz?) A kiutalás után 4 évvel kezdődött ez lassan. De főleg a földön ültem a kazán mellett. Laca nem jöhetett oda, félttem tőle is.

Pilinszky ír hasonlót, hogy a földön ülve a hallgatás évei fontosabbak, mint a versírás maga.

Pár év alatt, aztán 2004-ig, lett, ami lett, akkor már erős tempóban: család, utazás, próba, Szentkirályi Műhely. Felépültem.

²⁸ Székely B. Miklós, színész, Monori Lili élet- és alkotótársa. A Szentkirályi Műhelyt 1982–2004 közt vitték, még ezután is készítettek közösen előadásokat.

²⁹ Monori Lili és Székely B. Miklós lánya Székely Rozália színésznő. A család Kisorosziiban élt, ahova próbatermet is építettek, innen jártak be Pestre, a Szentkirályi utcába próbálni és előadásokat játszani.

A kérelem, amit a pince használatára benyújtott, megvan?

Kerestem, sajnos nem találok, csak a tanács hivatalos levelét. Sajnálom, én régebben nem mindent őriztem meg. Azt hiszem, kézzel írtam. Bár volt írógépem, hiszen gyors- és gépiró vagyok. Viszont megtaláltam az Alliance-igazolványt és a gyors- és gépiró iskolai bizonyítványt. Gépirásból elégséges, mellékelve a leütési arány, gyorsírásból jeles, mellékelve a gyorsasági arány. Ezeknek örülök. A többi bizonyítványaimat valahova nagyon elpakoltam, vagy a gyerekek eljátszották.

Arra gondoltam most éjjel, amit régebben is tudtam, ott kellett volna maradnom dr. Kappa György országos gyorsíró bajnok tanárom szárnyai alatt, és nem a színművészetre menni.

Találkoztam a tanár úrral a Vas utcában egyszer, mentem a kollégiumba, kérdezte, miért rontom el a sorsomat. Ilyen gyorsírói képességgel bajnokságokat nyerhettem volna, biztos állást mint parlamenti gyorsíró. A színeszet nem ér sokat.

Imádtam a gyorsírási absztrakciót. Még ma is rajzolom néha a levegőbe bizonyos szavaknál a jeleket, és a kiejtést is tudom. Másik nyelv.

A „kiállni és mutogatni magam” eszemben sem volt, egész életemben hánytam a színészettől.

Kisoroszipan szerettem volna a tanácsnál elhelyezkedni gépiróként, mellette a Szentkirályit csinálni. Éreztem, hogy megnyugodnék.

Bibliográfia

BÓDY Gábor. „Levél Ruttkai Évának”. In BÓDY Gábor, *Életműbemutató*, szerkesztette BEKE László és PETERNÁK Miklós, 178. Budapest: Műcsarnok, 1985.

FISCHER Sándor. *A beszéd művészete*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1966.

FISCHER Sándor. *Beszédtechnika*. Budapest: Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Könyvkiadó, 1955.

SZTANYISZLAVSZKIJ, Konsztantyin Szergejevics. *Egy színész felkészül*. E. R. HAPGOOD autorizált fordításából magyarra átdolgozta HEGEDÜS Tibor. Budapest: Atheneum, 1946.